

KULTURMILJØER I ÅRHUS AMT

Kommune-nummer: 701

Kommune-navn: Ebeltoft

Lokalitet: Dejret

Emne: Landsby

Registreringsdato: April 2004

Registrant: Sven Allan Jensen as

Dejret

Dejret ligger højt i et frugtbart og kuperet landskab, midt i sit store ejerlav. Landsbyen omtales første gang i begyndelsen at 1300-tallet. Byen, som fremstår med en usædvanlig tæt og sammenfiltret bebyggelse af store gårde og småhuse, er på alle sider omfattet af et system af bagveje, der afgrænser bebyggelsen mod det åbne land. På den skrånende flade ned mod Kalø Vig er der opført en større sommerhusbebyggelse.

Landskab

- Kystflader
- Kystskrænter
- Indlandsflader
- Indlandsbakker
- Andre områder

Historie

- Op til 1050: Forhistorisk tid
- 1050-1536: Middelalder
- 1536-1750: Renæssance
- 1750-1850: Oplysningstid og landboreformer
- 1850-1920: Industrialisering og andelstid
- 1920-1990: Industri og velfærd
- 1990- : Service og viden

Arkitektur

- Infrastruktur
- By
- Landsby / bebyggelse
- Bygning

DEJRET

Den sydlige del af Tved-halvøen. Udsigt over hovedgården Isgårds marker.

Landskabet

Dejret By ligger højt i landskabet og centralt i de frugtbare, kuperede morænebakker, der udgør ejerlagets gode landbrugsjord. Mod nord falder landskabet jævnt ned mod Kalø Vig og Knebel Vig. Hvor det på Tved-halvøens sydlige del er voldsomt kuperet og præget af dødishuller og markante bakkeknolde, fremtræder landskabet på den

nordlige del af Tved-halvøen mere blødt bølgende, tydeliggjort af de forholdsvis få hegn og diger på de dyrkede jorder. Området er et intensivt dyrket landbrug når man fraregner sommerhusområdet nordvest for Dejret. Det er også et åbent landskab i den forstand, at der kun er plantet lidt skov.

Udsigt over mod Studstrupværket på den anden side af bugten.

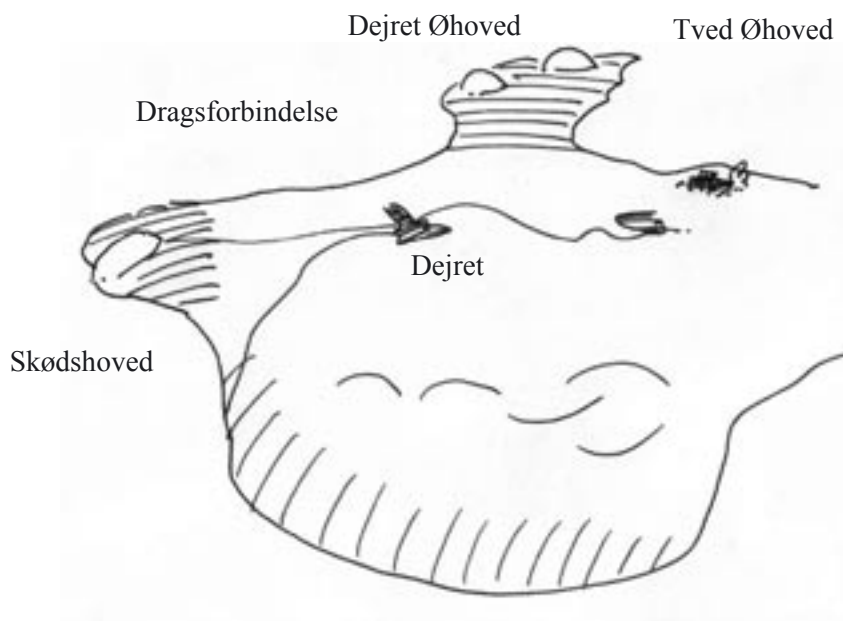

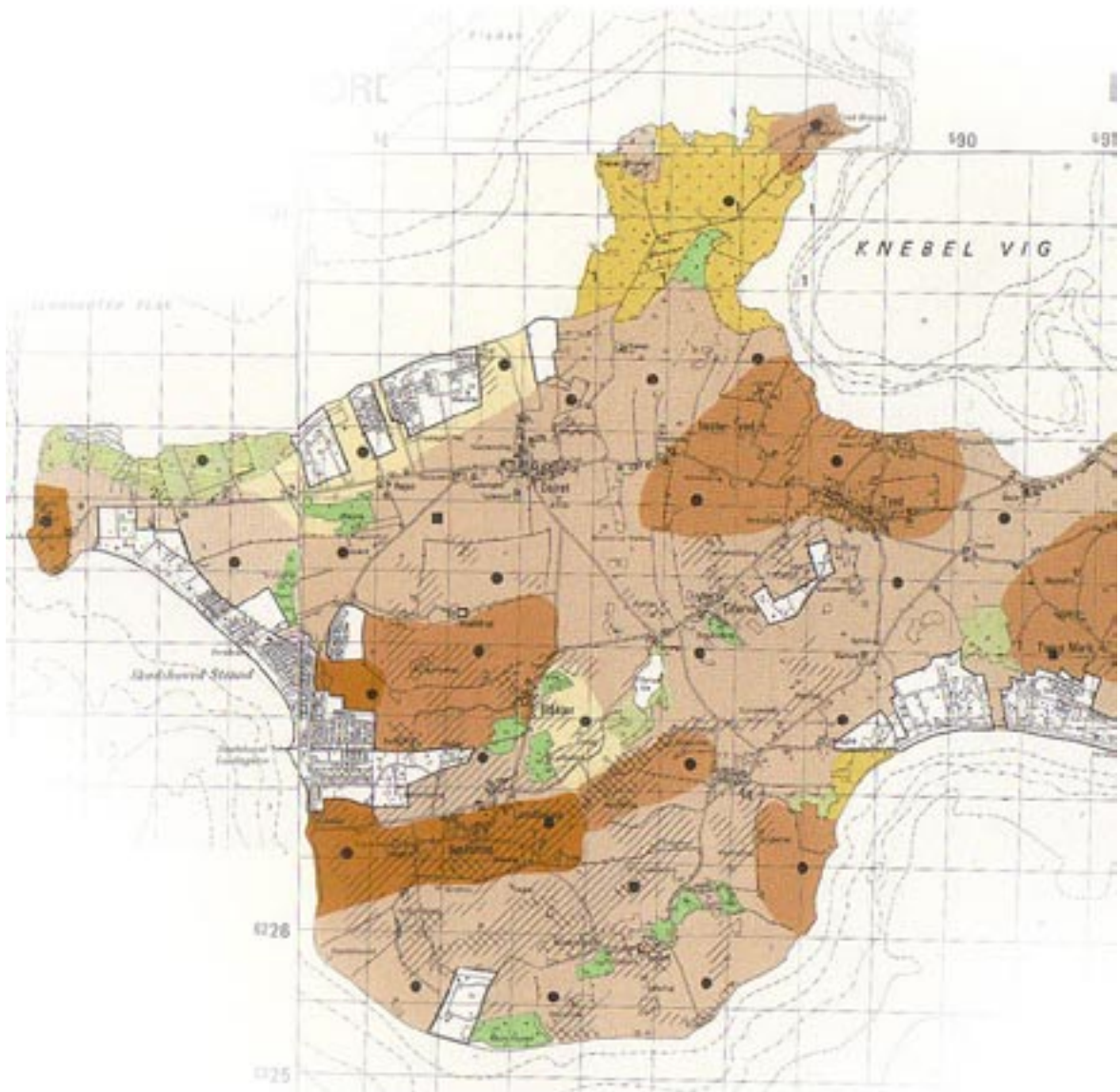
Dejret Øhoved, en skovtilplantet moræneknold.

Geologien på Tved-halvøens nordlige del er mere sammensat end den sydlige. Foruden moræneaflejringerne, som her er mindre bakkede end sydpå, er der områder med marint forland, som er dannet ved havaflejringer i tiden efter sidste istid. Mod nord i den største af disse havaflejringer ligger to små øer i en såkaldt forlandsforstrækning. Det er Dejret Øhoved og Tved Øhoved, der er forbundet med Tved-halvøen af et drag (oldnordisk for strækning). På draget hér, såvel som på draget ved Skødshoved, finder man lave strandvolde. Strandvolde dannes af brændingen, og i den forholdsvis rolige Kalø Vig har brændingen altid været beskeden og strandvoldene tilsva-

rende lave. Det rolige vand i Kalø Vig har også betydet, at kysten her aldrig rigtig blevet udlignet, som man ser det på kyster mod mere uroligt vand.

Jordbunden på de dyrkede arealer omkring Dejret By er lerblandet sandjord (lys brun). Området øst for Vester Tved og øhovedet Skødshoved er lerjord (mørk brun). På det store areal nordvest for byen, hvor der i dag er sommerhusområde, er jorden klassificeret som grovsandet jord (lys gul), og mens draget på nordsiden af Skødshoved, er humus (lys grøn), er draget syd for Dejret Øhoved og Tved Øhoved finsandet jord mørk gul.

	Grovsandet jord		Lerjord
	Finsandet jord		Svær lerjord Meget svær lerjord Siljord
	Grov lerblandet sandjord Fin lerblandet sandjord		Humus
	Grov sandblandet lerjord Fin sandblandet lerjord		Special jordtype

Historien

De østjyske landbyer er oftest placeret midt i landsbyejlerlaget. Det gælder også for Dejret, der ligger højt og centralt på det svagt skrånende moræneplateau. Navnet knytter muligvis an til byens placering i landskabet, da »hov« i ældre former af navnet (Digherhoveth og Digherhouet) kan betyde »forhøjning« på beslægtede ord i andre germanske sprog.

Dejret omtales i første halvdel af 1300-tallet, men kan sagtens være ældre. Navnet i sig selv giver ingen indikation af byens alder.

Den landsbyjord, som i hvert tilfælde siden middelalderen har hørt til Dejret by, har en betydelig udstrækning. Selvfølgelig ligger byen midt på den dyrkbare jord, mens græsarealerne ligger på de lave, tidligere havområder – dragene – mellem morænen og øhovederne Skødshoved, Dejret Øhoved og Tved Øhoved. Mens draget ved Skødshoved er opdyrket er draget ved Dejret Øhoved og Tved Øhoved fortsat græsningsarealer.

Sognekortet fra 1836, der giver et godt indtryk af, hvordan stort set al jord omkring Dejret landsby var under plov. De udyrkede områder er små og ubetydelige. Jorden har kunnet udnyttes optimalt, hvad der også har været nødvendigt for at kunne brødføde en landsby af Dejrets størrelse. Som andre landsbyer har Dejret været et lukket og mere eller mindre selvforsynende økonomisk system. Man har selv dyrket de daglige fornødenheder og kun solgt et evt. overskud.

Der har ikke været mange diger eller hegn og kun meget lidt skov i området.

Udskiftningen har været vanskelig i Dejret, hvor man ikke har kunnet anvende de traditionelle udskiftningsmønstre som stjerneudskiftning og blokudskiftning, men har måttet fordele jorden efter andre principper.

Udflytningen har været beskeden, og ville muligvis have været endnu mere beskeden, hvis det ikke havde været for to brande i byen i henholdsvis 1875, hvor 5 gårde og 2 huse brændte og 1878, hvor 10 gårde og 22 huse brændte. Ved begge brande var det midterdelen af byen det gik ud over, men ikke de samme matrikler ved de to brande.

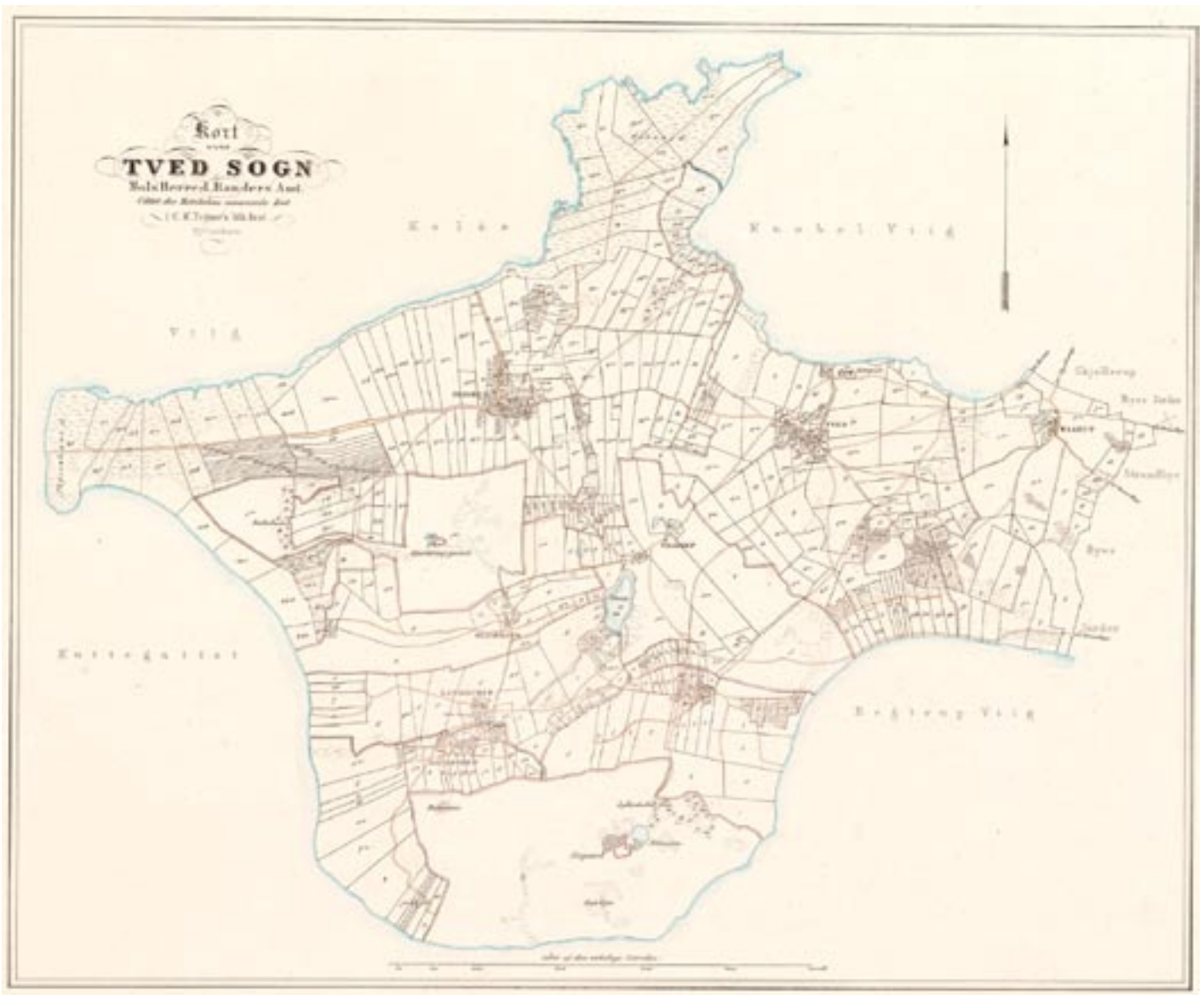
Brandene medførte en vis omvendt beskeden udflytning fra Dejret. Gården Skødshoved er udflyttet efter brandene. Det gælder også en håndfuld gårde og mindre husmandssteder ved Røjen vest for byen samt Flintegården nord for Dejret. Mod øst ved Kirkebjerg blev fem gårde udflyttet.

Den vigtigste vej gik mod øst, til Tved, hvor sognets kirke lå.

Der har også været en vej vestpå, mod Skødshoved, som muligvis har fungeret som fædrift. Vejens bredde på kortet fra 1836 kunne tyde på det og såvel Skødshoved som Øhoved har tidligere tjent som græsningsarealer. Den entydige orientering mod øst blev først brudt med anlæggelsen af Skødshoved Bro i 1900 og den regelmæssige besejling af Aarhusbugtens Dampskibsselskabs både. Anløbsbroen og det tilhørende pakhuis, findes stadig.

Landsbyens marker øst for Dejret 2004.

Minoreret sognekort over Tved Sogn 1836

Den gamle markvej Hegnet syd om byen – stadig i brug og stadig markvej. De mange og stadig fungerende markveje omkring Dejret er et karakteristisk element i vejstrukturens mønster.

Flere steder i byen finder man rester af stendiger, eller som her afslutning på et terrasse-agtigt jordlod. Mange af disse diger kan udmærket være rester af gamle toftediger, hvis historie går tilbage til tiden før udskiftningen.

Den gamle markvej Leddet syd om byen – stadig i brug og stadig markvej

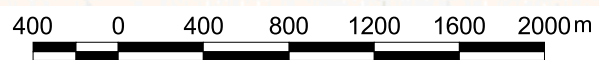
Den lille sidegade Stockholm. Som gaden er også navnet af ældre dato, og var i hvert tilfælde i brug i midten af 1800-tallet.

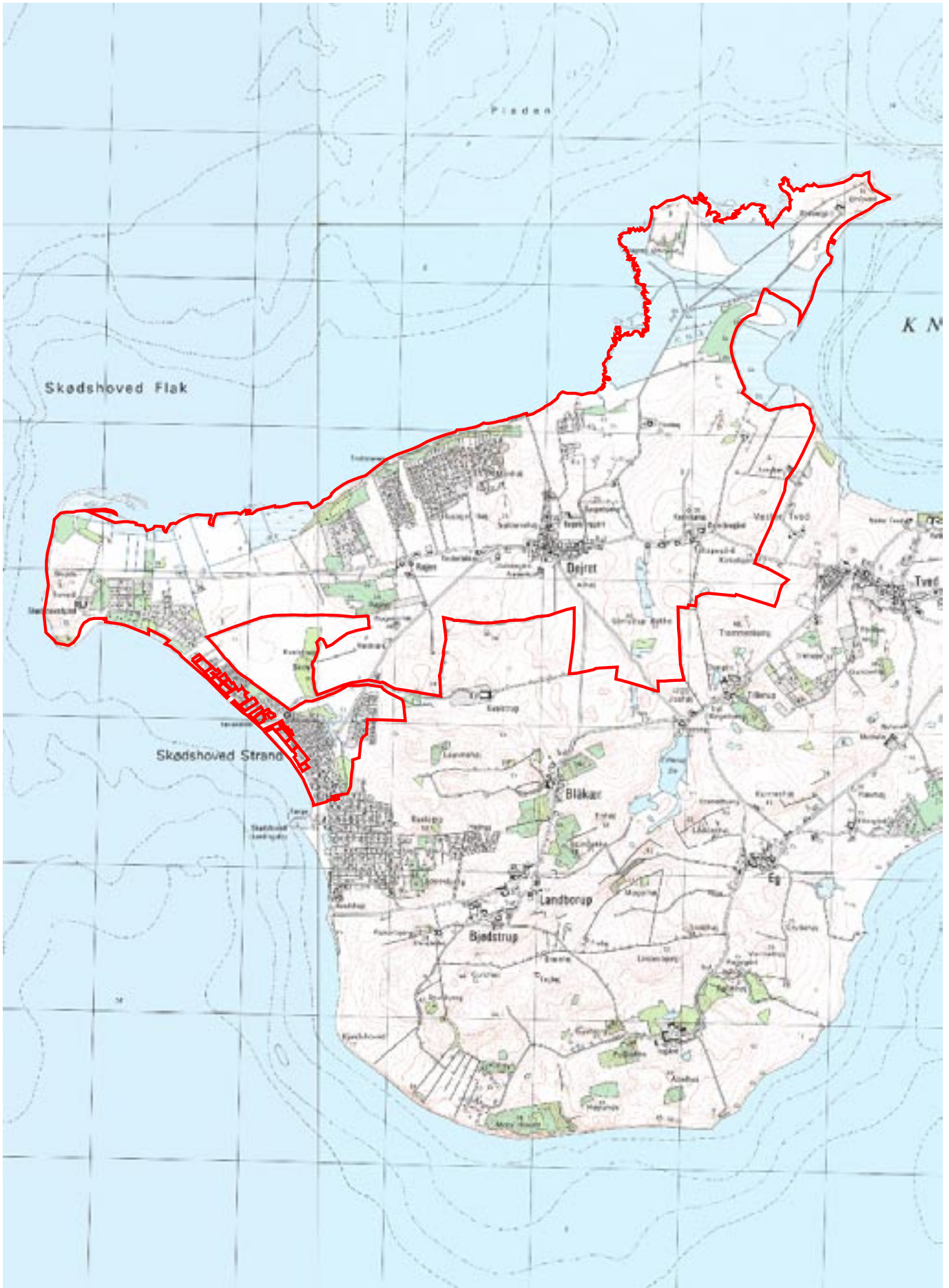
Skårhavvej, vejnettets nordgående hovedforløb fortsætter mod kysten og strandengene på draget. På 1836 kortet er Skårhavvej en meget bred vej der formodentlig indtil udskiftningen har tjent som fælles fædrift til de nordlig og østlig beliggende strandenge.

Målebordsblad 1867, Copyright KMS

4-cm kort 1994, Copyright KMS

400 0 400 800 1200 1600 2000m

Arkitektur

Byens vejnet udgør usædvanligt tæt og omfattende *mønster* for en by af Dejrets størrelse. Kortet fra 1836 viser en tæt bebyggelse i en ret vinkel med benene i nord og øst. På bagsiden af byen løber et system af små markveje, der markerer grænsen til det åbne land. Kun mod vest mangler markvejen, men det manglende stræk bliver etableret på et tidspunkt mellem 1836 og 1875 og herefter er byen så at sige ompundet af markveje og holdt på plads - et *dominerende træk* ved byen. Flere små øst-vest gående og nord-syd gående tværveje forstærker indtrykket af et usædvanlig finmasket vejnet, som man må sige er bevaret uforandret frem til i dag.

Den tætte bebyggelse og den klare afgrænsning af byen i kraft af det omkransende system af små markveje, er et karakteristisk *overordnet træk* ved Dejret som landsby. Sårene efter de to brande i slutningen af 1800-tallet (og yderligere en brand i 1923) er aldrig helt lægt, som man kan få syn for i den midterste del af byen, der virker »tynd«.

Når det gik så galt, og tabet blev så omfattende, skyldes det ikke mindst, at bebyggelsesmønsteret var usædvanligt tæt. Som lærer Nielsen erindrer det i 1921, var det sådan, at »Alt laa hulter til bulter, langs de smalle, uregelmæssige, skidne Gader og Stræder«. Og han fortsætter: »Hist dannede en Husmandsbolig med Stald og øvrige Udenomsbekvemmeligheder den fjerde Længe i en Gaard; her laa en anden Gaard og et Par Huse i den Grad sammenfiltrede, at det forudenforstaaende var aldeles umuligt at finde Rede deri. I en tredje Gaard var den firkantede Plads mellem Længerne saa ringe, at et Køretøj af almindeligt Omfang umulig kunde vende derpaa, om det overhovedet var gørligt at faa en Vogn lodset ind. En fjerde Gaard havde Stuehuset paa den ene Side af Gaden, Udhusene paa den modsatte, og disse havde atter Haand i Hanke med et Hus, der laa paa tværs og havde en anden Ejer. Kort og godt: intet var sparet i Retning af at holde Fantasien skadesløs.« Man fornemmer et eller andet sted nogle af de samme problemer, som prægede købstæderne, før voldene blev brudt ned i midten af 1800-tallet.

Langs Dejret Bygade ligger en næsten intakt række af større firlængede gårde med ladebygninger og portåbninger ud mod gaden og stuehuset placeret længst væk fra gaden. Et træk man også finder i andre landsbyer.

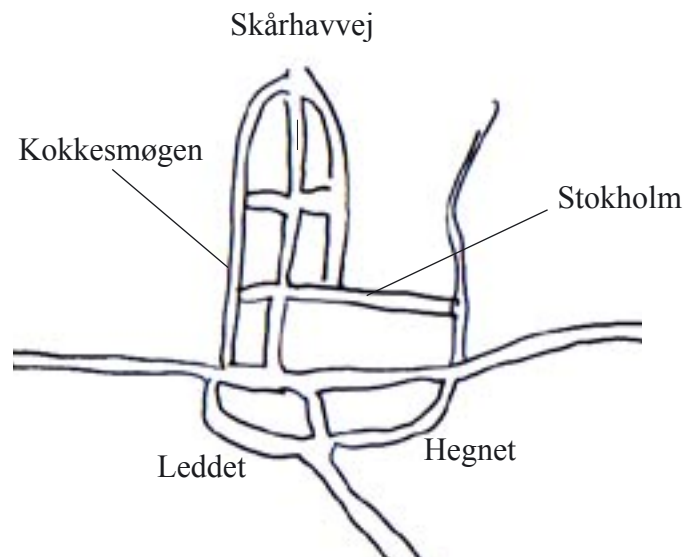
I den centrale del af Dejret, hvor Dejret Bygade og Skårhavevej mødes, ligger et karakteristisk tæt bebygget område med gårde og mindre huse. I den nordligste ende af byen finder man et tilsvarende tæt bebygget område der her udelukkende består af gamle landarbejderboliger og andre småhuse.

Det tætte, lidt sammenfiltrede over bebyggelsen anes stadig i denne gruppe af tætliggende byhuse.

Der har været både brugsforening og forsamlingshus i Dejret, men byens ubetinget mest interessante element fra andelstiden er det velbevarede og i enhver henseende sjældne andelsbageri på Dejret Bygade.

Den østlige del af Dejret Bygade med de karakteristiske firlængede gårde. Flere steder er der brugt kampesten som synlig og dekorativ fundering.

Den tilgang af nye huse, der har været til byen efter II.verdenskrig, begrænser sig til to små enklaver af parcelhuse i henholdsvis den østlige og den vestlige ende af Dejret Bygade - vel at mærke uden for markvejssystemet, og i den forstand særligt »synlige«.

Byen er *sårbar* over for udbygning uden for det gamle vejnet, som der allerede har været en vis tendens til. På sigt er byen også sårbar over for funktionstømning af de gamle landbrugsbygninger, der for de flestes vedkommende er utidssvarende og for nogles vedkommende allerede er i kraftigt forfald.

Kulturmiljøets afgrænsning, værdi og sårbarhed

Afgrænsningen følger ejerlavsgænsen idet ejerlavet som sådan udgør en funktionel enhed frem til nyeste tid.

Dejret besidder en betydelig *fortælle værdi* i kraft af vejforløb og bebyggelsesmønster og i kraft af mange fine detaljer i bygninger, vejforløb, stendiger og haver. Man kan gå rundt i Dejret og opleve såvel byen som landskabet på tæt hold. Andelsbageriet er en sjælden, hvis ikke unik bygning fra andelstiden.

Byen er *bevaringsværdig* i den form den har i dag, fordi byens historie træder så tydeligt frem i by- og landskabsbilledet.